

AMERIKA SOTSIOLINGVISTIKASI

Qulto'rayeva Sarvinoz Bahodir qizi
Termiz davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: Tilni ijtimoiy institut sifatida ko'rib chiqayotganda sotsiolingvistlar ko'pincha anketalar va umumiy statistik ma'lumotlardan olingan ma'lumotlarni, shuningdek, bevosita kuzatish ma'lumotlarni o'z ichiga olgan sotsiologik usullardan foydalanadilar. Til va jamiyat bilan bog'liq bir oz boshqacha tashvish muayyan turdagi ijtimoiy vaziyatlarning til tuzilishiga ta'siriga ko'proq e'tibor qaratadi. **Kalit so'zlar:** lingvistik, sotsiolingvistika, ijtimoiy lingvistika, til va jamiyat, suhbat, nutq, ma'ruzachi.

Amerika lingvistik jamiyati 1924-yildan beri tilni ilmiy o'rganishni rivojlantirmoqda. Til orqali ma'lumorni normal uzatishda biz kimligimiz, qayerdan kelganimiz va kimlar bilan muloqot qilishimiz haqida muhim ijtimoiy xabarlarini yuborish uchun tildan foydalanamiz. Biror kishining tili, shevasi yoki ba'zi hollarda hatto, bitta so'zni tanlashiga qarab insonning kelib chiqishi, xarakteri va niyatlarini qanchalik keng baholashimiz mumkinligini tushunish ko'pincha hayratda qoldiradi. Tilning ijtimoiy rolini hisobga olgan holda, tilni o'rganishning bir yo'nalishi tilning jamiyatdagi rolga e'tibor qaratish kerak. Ijtimoiy lingvistika tobora muhim va ommabop tadqiqot sohasiga aylandi, chunki butun dunyo bo'ylab ma'lum madaniyatlar o'zlarining aloqa bazasini kengaytirib, guruhlar va shaxslararo munosabatlar tobora kuchayib borayotganligi ahamiyat kasb etmoqda.

Ijtimoiy tilshunoslik tobora muhim va ommabop o'rganish sohasiga aylandi, chunki butun dunyo bo'ylab ma'lum madaniyatlar o'zlarining muloqot bazasini kengaytirib, guruhlar va shaxslararo munosabatlar tobora kuchayib borayotganligi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ijtimoiy lingvistikaning asosiy tushunchasi juda oddiy: tildan foydalanish ramziy ma'noda ijtimoiy xulq-atvor va odamlarning o'zaro ta'sirining asosiy o'lchovlarini ifodalaydi. Tushuncha oddiy, lekin tilda xatti-harakatni aks ettirish usullari ko'pincha murakkab va nozik bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, til va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar keng darajadagi uchrashuvlarga ta'sir qiladi. Keng qamrovli xalqaro munosabatlardan tortib, tor doiradagi shaxslararo munosabatlargacha. Misol uchun, sotsiolingvistlar milliy darajada katta aholi o'rtasidagi til munosabatlarini o'rganishi mumkin. Masalan, AQSH da ingliz tilini "AQSHning rasmiy tili" qilish to'g'risidagi qonun loyihasiga faqat ingliz tilidagi o'zgartirishlar bilan bog'liq holda. Xuddi holda. Xuddi shunday biz Kanadadagi fransuz va ingliz tillarining holatini yoki dunyoning rivojlanayotgan mamlakatlaridagi milliy

va mahalliy tillarning mavqeini madaniyatlar va millatlar o'rtasidagi fundamental ijtimoiy munosabatlarning ramzi sifatida o'rganishimiz mumkin.

Tilni ijtimoiy institut sifatida ko'rib chiqayotganda sotsiolingvistlar ko'pincha anketalar va umumiy statistik ma'lumotlardan olingan ma'lumotlarni, shuningdek, bevosita kuzatish ma'lumotlarni o'z ichiga olgan sotsiologik usullardan foydalanadilar. Til va jamiyat bilan bog'liq bir oz boshqacha tashvish muayyan turdagi ijtimoiy vaziyatlarning til tuzilishiga ta'siriga ko'proq e'tibor qaratadi. Misol uchun, til aloqasi tadqiqotlari pidgin va kreol tillarining kelib chiqishi lingvistik tarkibiga qaratilgan. Ushbu maxsus til navlari bir-biriga bog'liq bo'lmagan til guruhlaridagi ma'ruzachilar muloqot qilish uchun umumiy tilga muhtoj bo'lganda paydo bo'ladi. Butun dunyoda ko'plab ijtimoiy-tarixiy vaziyatlar yuzaga kelgan.

Til va jamiyat bilan bog'liq bir oz boshqacha tashvish muayyan turdagi ijtimoiy vaziyatlarning til tuzilishiga ta'siriga ko'proq e'tibor qaratadi. Misol uchun, til aloqasi tadqiqotlari pidgin va kreol tillarining kelib chiqishi va lingvistik tarkibiga qaratilgan ushbu maxsus til navlari o'zaro tushunarsiz til guruhlaridagi ma'ruzachilar muloqot qilish uchun umumiy tilga muhtoj bo'lganda paydo bo'ladi. Karib havzasi, Afrika, Janubiy Amerika, Osiyo va Tinch okeani orollarida bu ixtisoslashgan til holatlariga olib kelgan ko'plab ijtimoiy-tarixiy vaziyatlar butun dunyoda mavjud. Til bilan aloqa qilish holatlarini o'rganayotganda, nafaqat ma'lum bir tilning tafsilotlarini, balki ikki tilli so'zlovchilarning har bir tildan qanday foydalanishini va ular o'rtasidagi almashinishini ko'rsatadigan ijtimoiy va lingvistik tafsilotlarini ham o'rganish mumkin.

Til va jamiyatga nisbatan yana bir yondashuv tilning o'ziga xos faoliyat sifatidagi holatlari va qo'llanishiga qaratilgan. Tilni uning ijtimoiy kontekstida o'rganish bizga ma'lum bir jamiyatda ijtimoiy munosabatlarni qanday tashkil qilishimiz haqida ko'p narsalarni aytib beradi. Biror kishiga "Xonim", "Xonim" deb murojaat qilish; yoki biror ism bilan aytganda, aslida oddiy lug'at tanlash haqida emas, balki ma'ruzachi va qabul qiluvchining munosabatlari va ijtimoiy mavqeyi haqida. Xuddi shunday, tuzni o'tkazib, tuzni o'tkazib yuborasizmi yoki menimcha, bu oziq-ovqat ozgina tuz ishlatsa bo'ladi kabi jumla muqobillaridan foydalanish oddiy jumla tuzilish masalasi emas; tanlov madaniy qadriyatlar va xushmuomalalik, hurmat va maqom me'yorlarini o'z ichiga oladi.

Tilni ijtimoiy faoliyat sifatida yondashganda, suhbat va nutqni o'tkazishning o'ziga xos naqshlari va ijtimoiy qoidalarini kashf etishga e'tibor qaratish mumkin. Biz, masalan suhbatni ochish va yopish qoidalarini, suhbatni qanday qilib o'tishni yoki qanday qilib hikoya yoki hazil aytib berishni tasvirlashimiz mumkin. Shuningdek, odamlar o'z tillarning madaniy kelib chiqishi va o'zaro ta'sir qilish maqsadlari bilan bog'liq holda qanday boshqarishlarini tekshirish mumkin.

Shuningdek, odamlar o'z tillarining madaniy kelib chiqishi va o'zaro ta'sir qilish maqsadlari bilan bog'liq holda qanday boshqarishlarini tekshirish mumkin. Ijtimoiy lingvistlar aralash gender suhbatlari bir jinsli suhbatlardan qanday farq qilishi, differensial kuch munosabatlari til shakllarida qanday namoyon bo'lishi, tarbiyachilar bolalarga qaysi tildan foydalanish kerakligini bilishlariga qanday ruxsat berishlari yoki til o'zgarishi qanday sodir bo'lishi va tarqalishi kabi savollarni tekshirishlari mumkin. Ijtimoiy faoliyat sifatida til bilan bog'liq bo'lgan bu savollarga javob berish uchun sotsiolingvistlar ko'pincha etnografik usullardan foydalanadilar. Ya'ni jamiyat a'zolarining xulq-atvori va xulq-atvorini tushuntirish uchun jamiyatning qadriyatlar va nuqtai nazarini tushunishga harakat qiladilar.

So'ngi bir necha o'n yilliklarda sotsiolingvistikaning rivojlanishini ikki yo'nalish xarakterladi. Birinchidan, bu soha alohida ixtisosliklarning paydo bo'lishi kengroq ijtimoiy va siyosiy masalalarning paydo bo'lishi bilan bir vaqtga to'g'ri keldi. Shunday qilib, til va millatchilik, til va etnik, til va gender kabi mavzularga e'tibor qaratish, umuman jamiyatda tegishli muammolarning kuchayishi bilan mos keladi. Ikkinchidan, til va jamiyat rolini o'rganuvchi mutaxassislar o'z tadqiqotlari natijalarini keng qamrovli ijtimoiy, ta'lim va siyosiy muammolarga tadqiq etishga ko'proq qiziqish bildirishdi, bu esa, ehtimol, ularning sotsiolingvistik mavzular sifatida paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Shunday qilib, ijtimoiy tilshunoslik tilni o'rganishda nazariya, tavsif va qo'llashni birlashtirish uchun noyob imkoniyatni taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Bardos Canale va Swain. "Language". 1980 54-55-b 2.
2. Brock & Nagasaka . Pragmatic Content in Global and Local Textbooks. 2005; 34-40-b // ["Til o'qitish asoslari" – 2005. 12-23]
3. Byram & Gerundy. Context and Culture in Language Teaching and Learning. 2003// GAO, 2006// Jiang, 2000// Malmaud, 2015// Tang, 2009// Xu, 2009; 210-b
4. Byram & Gerundy. Context and Culture in Language Teaching and Learning. 2003 – yildagi maqola - 57-b